

Friedrich August von Hayek'in Piyasa Ahlak Anlayışı

Friedrich August von Hayek's Moral Conception of Market

Selim MAZMANOĞLU*

ÖZ

Hayek'in iktisadi görüşleri, serbest piyasa ekonomisinden yana olmakla birlikte klasik liberal tezden farklılıklar da içerir. Ona göre temel iktisadi mesele, her bireyin sahip olduğu iktisadi bilgiyi etkin biçimde kullanma meselesidir. Piyasanın denge sağlamaktan ziyade bilgiyi aktarma işlevi vardır, çünkü piyasa mekanizmasının oluşması evrimsel bir süreçtir ve toplum içinde dağılık olarak varlığını sürdüren bilgi ancak piyasa mekanizması aracılığıyla koordine olmakta ve kişilere daha fazla bilgi edinme fırsatı yaratmaktadır. Piyasa bir tür zenginlik yaratma oyunudur ve piyasa düzeninde oyuncuların çoğunun birbirinden haberi olmadığından, ileri düzeyde gelişmiş bir iletişim sistemine ihtiyaç vardır; bu iletişim ağını sağlayansa "fiyatlar"dır. Birbirinden bağımsız olarak, kendi tercih hakkını kullanan ve kendilerini gerçekleştirme fırsatı verilen bireyler sayesinde, toplumdaki karmaşık ilişkiler ağı ve sayısız bağlantı kendiliğinden oluşur. Toplumda arzu edilen refah düzeyine ancak bu şekilde ulaşılabilir. Buna karşın, dönemin revaçta olan, merkezi otorite planlamacılığına dayanan ve bireyseliği yok sayan denetimden uzak yönetim mekanizmaları, uygulama sürecinde zaman içerisinde başlangıçta vaad etmiş oldukları herkes için eşit imkanları sağlama amaçlarından saparak adaletsiz ve totaliter bir sisteme evrilebilmektedir. Ona göre piyasa, insan tarafından bilinçli olarak oluşturulmadığı için hiçbir amaç içermeyendir, bir kozmos'tur, bir örgütleyicinin bilgi ve amaçları sonucunda ortaya çıkan organizasyon gibi bir düzen(taxis) değildir.

Anahtar Kelimeler: Friedrich August Von Hayek, Bilgi, Fiyat, Rekabet, Planlamacılık, Piyasa düzeni

JEL Sınıflaması:E3, D4, F12

*Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Politikası Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: 0009-0009-7752-5853

Corresponding author/Sorumlu yazar:
Selim MAZMANOĞLU

E-mail / E-posta:
selim.mazmanoğlu@gmail.com

DOI: 10.62844/jerf.13

Submitted / Başvuru :
Accepted / Kabul :

ABSTRACT

Although Hayek's economic views are in favor of a free market economy, they also contain differences from the classical liberal thesis. According to him, the fundamental economic issue is the issue of effectively using the economic knowledge that each individual has. The market has the function of transferring information rather than providing balance, because the formation of the market mechanism is an evolutionary process and the information that continues to exist dispersed in society is only coordinated through the market mechanism and creates the opportunity for people to obtain more information. The market is a kind of wealth creation game, and since most of the players in the market system are unaware of each other, there is a need for a highly developed communication system; which is provided by the "prices". A complex network of relationships and countless connections in society are formed spontaneously, thanks to individuals who exercise their right to choose and are given the opportunity to realize themselves, independently of each other. Only in this way can the desired level of welfare in society be achieved. On the other hand, the uncontrolled management mechanisms that were popular at the time, based on central authority planning and ignoring individualism, could, over time, deviate from the aim of providing equal opportunities for everyone, which they promised at the beginning, and evolve into an unjust and totalitarian system. According to him, the market is a cosmos, that can't have any direct purposes since it is not created consciously by humans and a cosmos is far different from an organization like "taxi", which emerges as a result of the knowledge and purposes of an organizer.

Keywords: Friedrich August Von Hayek, Information, Price, Competition, Planning, Market system

JEL Codes: E3, D4, F12

Giriş

Kapitalizm savunusunu, kapitalizmin sınırlı bilgiyi kullanma ve deneme yanılma yolu ile öğrenme kabiliyeti üstüne inşa eden Hayek, daha çok aklın sınırları üstünde yoğunlaştı. Serbest Piyasa Ekonomisi'ni dünya savaşlarının bitmesiyle yükselmekte olan sosyalist dalgayı karşı savunurken, bunu diğer iktisadi düşünürlerden ayrılan, kendine has tezleriyle özgün bir biçimde temellendirdi. Hayatının erken yıllarında sosyalizmden etkilenmiş olmasına karşın, sonraları yapmış olduğu çalışmalar ve geliştirmiş olduğu teorilerle modern liberalizmin büyük bir savunucusu konumuna ulaştı. Büyük Buhran sonrası krizin rağbet gören teorik açıklaması ve 2.Dünya Savaşı sonrasında iktisadi dünyaya hakim olacak yeni makroekonomik modeller konusunda o dönemki rakibi Keynes'i ekarte edebilecek bir pozisyonda görünmesine karşın, onu savaş zamanı enflasyonuna karşı mücadelede bir müttefik olarak görmesi, meslektaşlarıyla doğrudan çatışmaya girme konusunda isteksizliği ve daha başka öncelendiği çalışmalarını daha geç bir sürede tamamlaması, ana akım iktisadın Keynesçi modele göre oluşmasıyla sonuçlandı. Aradan biraz zaman geçse de, Keynes görüşlerinin 1970'lerden sonra popülaritesini yitirmesi ve o yıllarda Hayek'in kazandığı Nobel ekonomi ödülü Özgürlüğün Anayasası kitabı ile birlikte Hayek'in tekrardan özellikle Anglosakson ülkelerde büyük bir itibar kazanmasına yol açtı. Ona göre, fikirleri ilk gün ışığına çıktığı zamandan beri doğal bir yavaşlık içinde ilerledi, hatta yine kendisinde olduğu gibi, liberalizmin yüzyıl başındaki gerilemesinin sebebi de liberalizmin başarısıdır. Toplumda istenen refah düzeyine ulaşılabilmesi için kendi tercih hakkını kullanma imkanına sahip bireylerin birbirleri ile olan örgütsüz ve bilinçli olarak

oluşturulmamış etkileşimine, yani piyasanın kendiliğinden oluşmuş dzenine ihtiyaç vardır. Bu faaliyetler ve bilgi transferleri piyasadaki en sağlıklı sinyal sistemi olan fiyatlar ile sağlanır, fiyatlar bilginin geniş ve birbirinden habersiz kitleler arasında iletilmesini sağlarlar, bu yzden dışarıdan mdaheyle karşılaşmamalıdır. Bunların aksine, merkezi bir otorite tarafından yapılan dayatma ve ynlendirmeler, özgür ve girişimci ruha sahip rekabetçi ideal piyasa ortamına büyük bir zarar verecek, hele ki bu zihniyet bir de devletlerin yönetim sistemleri olarak benimsenecekse, ileride bireyselliğin tamamen yok olacağı totaliter rejimlere evrilip bütünüyle bir toplumsal yozlaşmaya dönüşebilecektir. Merkezi planlama yapıldıkça, toplumdaki tüm bireyler adına kararlar alınacaktır fakat bu, doğası gereği sayısız bireyin olduğu topluluklara uygun değildir, temelde bireylerin kendilerini gerçekleştirme haklarını ellerinden alan bir yaklaşımdır. Sonucunda bireylerin planları azalacak ve tercih hakkının yok olmasından dolayı birey ve bireysellik de yok olacaktır. Bu da ileride devletin taraf tutabilmesine ve tuttuğu tarafın çıkarları için elindeki imkanları rahatça sevk edebilmesine yol açaçağından, kabul edilebilir değildir. Bu çalışmada, Hayek'in piyasa, birey, ahlak anlayışı ve kendiliğinden dzen ile ilgili görüşleri incelenerek klasik liberal tez ile farklılıklarına değinilecek, Sosyalizm'e ynelttiği ana eleştiriler ve Köleliğin Yolu'nda vurgulanan ilkeler doğrultusunda Hayek'in piyasa ideolojisi üzerinden genel bir fotoğraf çekilmeye çalışılacaktır.

Avusturya İktisat Okulu

İktisadi düşünce okulları, bir “düşünce okulu” olarak tanımlanabilecek kadar önemli iktisat teorilerini kapsamaktadır. Buradaki sınıflandırmada iktisadi düşünce okullarının ve temsilcilerinin bir sınıflandırmasının yapılmasıyla birlikte günümüzdeki çoğu ekonomistin bir düşünce okulundan bağımsız olarak teoriler öne sürdüğu bilinmektedir. Günümüzdeki ekonomistlerin çoğu ortodoks ekonomi de denilen ana akım iktisat yaklaşımını izlemektedirler. Fakat yer yer, kurumsal iktisatın etkisinin azalması ve geçerliliğinin yitirilmesi nedeniyle, Heterodoks yaklaşımların hakimiyeti söz konusu olmaya başlamıştır. Heterodoksyaklaşımlar daha çok ana akım iktisata karşı eleştiri merkezli hareket etmektedir. İşte Avusturya Okulu da, sosyal olguların yalnızca bireylerin motivasyonlarından ve eylemlerinden kaynaklandığı kavramı olan metodolojik bireyciliğe sıkı sıkıya bağlı kalmayı savunan heterodoks bir ekonomik düşünce okuludur. Avusturya Okulu teorisyenleri, ekonomik teorinin yalnızca insan eyleminin temel ilkelerinden türetilmesi gerektiğini savunmaktadır. Avusturya Okulu, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Viyana'da Carl Menger, Eugen von Böhm-Bawerk, Friedrich von Wieser ve diğerlerinin çalışmalarıyla, metodoloji mücadelesi olarak bilinen bir anlaşmazlıkta Almanya merkezli Tarihsel Okul'a karşı ortaya çıkmıştır. Avusturya Okulu'nun ilk yıllarındaki teorik katkılar arasında öznel değer teorisi, fiyat teorisinde marjinalizm ve ekonomik hesaplama probleminin formülasyonu yer almakta olup, bunların her biri ana akım iktisadın kabul edilen bir parçası haline gelmiştir. Okul, Avusturya İmparatorluğu'nun Viyana kentinde ortaya çıkmıştır. Carl Menger'in 1871 tarihli Ekonominin İlkeleri kitabı genellikle Avusturya Okulu'nun kurucusu olarak kabul edilir. Kitap, marjinal fayda teorisini geliştiren ilk modern çalışmalardan biriydi. Avusturya Okulu, 1870'lerin marjinalist devriminin üç kurucu akımından biriydi ve en büyük katkısı ekonomide öznelci yaklaşımın tanıtılmasıydı. Marjinalizm genel olarak etkili olsa da, Menger'in çalışmaları etrafında birleşmeye başlayan ve “Psikoloji Okulu”, “Viyana Okulu” veya “Avusturya Okulu” olarak bilinen daha spesifik bir okul da vardı. Menger'in ekonomi teorisine katkılarını Eugen Böhm von Bawerk ve Friedrich von Wieser yakından takip etmiştir. Bu üç iktisatçı Avusturya Okulu'nun “ilk dalgası” olarak bilinir. Yine ünlü isimler, Ludwig von Mises ve Joseph Schumpeter 2.kuşak temsilcileri olarak

gösterilir. 20. yüzyılın ortalarından bu yana, ana akım iktisatçılar günümüz Avusturya Okulu'nu eleştirmekte ve matematiksel modelleme, ekonometri ve makroekonomik analizi reddetmesini ana akım iktisadın dışında veya "heterodoks" olarak değerlendirmektedir. 1970'lerde Avusturya Okulu, Friedrich Hayek'in 1974 Nobel Ekonomi Bilimleri Ödülü'nü Gunnar Myrdal ile paylaşmasının ardından yeniden ilgi görmeye başlamıştır. Okulun 4. kuşak yani günümüz temsilcileri arasında Ludwig Lachmann, Israel Kirzner, Murray Rothbard sayılabilir.

1981 yılında okulun iktisatçılarından Fritz Machlup Avusturya ekonomik düşüncesinin tipik görüşlerini şu şekilde sıralamıştır:

Metodolojik bireycilik: Ekonomik olguların açıklanmasında, bireylerin eylemlerine (ya da eylemsizliklerine) geri dönmek zorundayız; gruplar ya da "kolektifler", bireysel üyelerin eylemleri dışında hareket edemezler. Gruplar düşünmez; insanlar düşünür.

Metodolojik sübjektivizm: Ekonomik olguların açıklanmasında, bireylerin sahip oldukları veya sahip olduklarına inandıkları bilgilere ve dış gelişmelerle ilgili beklentilerine ve özellikle de kendi niyet ettikleri eylemlerin algılanan sonuçlarına dayanarak yaptıkları yargılara ve seçimlere geri dönmemiz gerekir.

Zevkler ve tercihler: Mal ve hizmetlerin öznel değerlemeleri bunlara olan talebi belirler, böylece fiyatları (gerçek ve potansiyel) tüketiciler tarafından etkilenir.

Fırsat maliyeti: Üreticilerin ve diğer ekonomik aktörlerin hesapladığı maliyetler, vazgeçilmesi gereken alternatif fırsatları yansıtır; üretken hizmetler tek bir amaç için kullanıldığından, tüm alternatif kullanımların feda edilmesi gerekir.

Marjinalizm: Tüm ekonomik tasarımlarda, değerler, maliyetler, gelirler, üretkenlik ve benzerleri, toplama eklenen veya toplamdan çıkarılan son birimin önemine göre belirlenir.

Üretim ve tüketimin zaman yapısı: Tasarruf kararları, yakın, uzak veya belirsiz gelecekteki tüketime ilişkin "zaman tercihlerini" yansıtır ve yatırımlar, daha fazla zaman alan üretim süreçlerinin gerçekleştirilmesi halinde elde edilmesi beklenen daha büyük çıktılar göz önünde bulundurularak yapılır. (Vikipedi: <https://tr.wikipedia.org/>)

Friedrich August Von Hayek Hakkında Genel Bilgiler

Bahsi geçen Avusturya İktisat Okulu'na bağlı ekonomist ve siyasal bilimci Friedrich August Von Hayek, 8 Mayıs 1899'da Viyana'da doğmuş ve 23 Mart 1992'de Freiburg (Almanya)'da ölmüştür.

Serbest piyasa ekonomisini 20. yüzyıl ortasında yükselen sosyalist dalgaya karşı savunmasıyla tanınmış, hukuk ve epistemolojiye önemli katkılar yapmıştır.

Hayek'in babası August von Hayek tıp doktorudur; aynı zamanda Viyana Üniversitesi'nde yarı- zamanlı botanik dersleri vermiştir. Doğal bilimcilerin ağırlıkta olduğu bir aile ortamında yetişmesine rağmen topçu subayı olarak görev yaptığı I. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal bilimlere yönelmiştir. Viyana Üniversitesi'nden 1921'de hukuk, 1923 yılında ise siyaset bilimi üzerine 2 sene ara ile 2 doktora almış olan Hayek, 1924'te ABD dönüşünde sosyalizm fikirlerini benimsemek üzereyken Ludwig von Mises'in Sosyalizm kitabından etkilenmiş ve düşüncesini değiştirmiştir. Hayatının bundan sonraki kısmında liberal

felsefeyi ekonomi, siyaset felsefesi gibi birçok alanda başarılı bir şekilde savunmuştur.

1931'de London School of Economics'e katılan Hayek, burada zaman süreçleri ekonomisi ve fiyatların koordinasyon fonksiyonu alanlarında geliştirdiği teorilerle, dünyanın sayılı ekonomi teorisyenleri arasına girmiş ve modern mikroekonomi konusunda dönemindeki gelişmelere esin kaynağı olmuştur. Sonrasında ise ABD'de Chicago ve Almanya'da Freiburg Üniversiteleri'nde çalışmıştır.

Hayek iktisat dışında bilişim (enformasyon) teorisi, hukuk, politika teorisi, bilim felsefesi ve bilişsel psikoloji (cognitive psychology) gibi alanlarda da yeni fikirler üretmiştir.

Zengin ve muhafazakâr bir ailenin kızı olan annesi Felicitas Hayek ünlü felsefeci Ludwig Wittgenstein 'in akrabası olması nedeniyle Hayek, Wittgenstein'in ikinci kuzenidir. Wittgenstein ile birkaç kez bir araya gelmesine rağmen Hayek, Wittgenstein'in düşüncesi ve analiz metodunun kendi hayatı ve düşüncelerini derin bir şekilde etkilediğini belirtmiştir.

Hayek üç erkek kardeştten en büyüğü olmasına rağmen diğer iki kardeşinden daha uzun yaşamıştır. Kardeşleri Heinrich 1969 yılında 69 yaşında, Erich 1986 yılında 82 yaşında ölmüştür. Hayek ise 1992 yılında yaklaşık 93 yaşında ölmüştür ve ölmeden 2 sene önce hafıza kaybına uğramıştır.

Eserleri arasında, The Road to Serfdom - Serfliğe Giden Yol (1944) ayrı bir yere sahiptir ve Hayek'in özgürlük savunusuna adadığı uzun entelektüel hayatının en çarpıcı ürünlerindedir. Düşünür bu eserde "Özgürlük nedir? Sosyalizm, faşizm ve diğer totaliter sistemler neden özgürlükle uzlaşmaz bir çelişki içindedirler? "Nazizmin Sosyalist kökleri" nelerdir?" gibi son derece önemli bazı siyasal soruların cevaplarını aramaktadır. Diğer büyük eserleri arasında;

The Use of Knowledge in Society (1945) (Bilginin Toplumda Kullanımı), The Sensory Order (1952) (Duyumsal Düzen), The Constitution of Liberty (1960) - Özgürlüğün Anayasası , Law, Legislation and Liberty (1979) - Hukuk, Yasama ve Özgürlük sayılabilir. Hayek 1974 yılında zıt fikirleri savunmalarına rağmen Guannard Myrdall ile paylaşmak zorunda kaldığı Nobel ödülünü almıştır. (Vikipedi: <https://tr.wikipedia.org/>)

Hayek'in Genel Piyasa, Birey, Ahlak Anlayışı, Klasik Liberal Görüşten Ayrılan Yanları

Hayek, kendi kapitalizm savunusunu, kapitalizmin sınırlı bilgiyi kullanma ve deneme yanılma yolu ile öğrenme kabiliyeti üstünde inşa ederek, aklın sınırları üstünde yoğunlaştı. Piyasa anlayışı ana hatlarıyla; herkesin tercih haklarını özgürce kullanabileceği, bilginin dağınık durumda ama engelsiz bir dolaşımında olduğu, serbest piyasa rekabetinin devlet tarafından herhangi bir faaliyet ya da sınırlama ile kontrol edilmeye çalışılmadığı, planlamanın merkezi otorite tarafından yapılarak dayatılmadığı, fiyatların piyasa oyuncuları arasında iletimi sağlayan gelişmiş bir sinyal sistemi olduğu, verimlilik ve kişisel rekabeti en üst düzeye çıkaracak demokrasi, hukuk, adalet, bürokrasi, güvenlik, mülkiyet hakkı gibi kavramların herkese eşit derecede ve en optimum seviyede uygulanmasını sağlayacak düzene göre organize olmuş bir devletin olduğu, bireyselliğe en üst düzeyde önem verilen ve kamu politikalarının, topluma belirli değerlere dayalı bir biçimde hükmetmekten ziyade bireylere kendi amaçlarına ulaşmak için faaliyet gösterebilmelerini sağlamayı ana hedef olarak belirleyen şekilde dizayn edildiği bir piyasa düzeni olması gerektiği şeklindedir.

Bir iktisatçı ve felsefeci olan Friedrich August Von Hayek, daha çok serbest piyasa kapitalizmi ve liberalizmi, kolektivist ve sosyal düşünceye karşı savunmuştur. Ekonomik, sosyal ve kurumsal fenomenlerin birbirlerine olan karşılıklı bağımlılıkları hakkında yaptığı derinlemesine analizler ve para teorisi ile ekonomik dalgalanmalar hakkında yaptığı öncü çalışmaları nedeniyle 1974'te Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanmıştır. Çalışmaları ve eserleriyle, dönemin önemli siyasi aktörleri; İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher, ABD başkanı Ronald Reagan ve George H. W. Bush tarafından oldukça etkilenilmiş ve sevilmiştir (Feyzioğlu ve Arsan, 2010: 178).

Modern Liberalizmin babası olarak kabul edilen Friedrich August von Hayek, düşüncelerini ortaya koyduğu yıllarda entelektüel ve siyasi çevrelerde revaçta olan popüler görüşlerin aksine serbest piyasa düzenine sıkı sıkıya bağlıydı. Buna rağmen, onun piyasa anlayışının, klasik liberalizmin piyasa anlayışı ile bazı noktalarda farklılık gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Klasik Liberal görüş, kıt kaynaklara ve sözkonusu kaynakların etkin kullanımına odaklanırken, Hayek piyasa mekanizmasının bilgi aracılığı ile toplumsal refahı ve gelişmeyi artırma fonksiyonu üzerinde durmaktadır (Yıldırım ve Duman, 1998: 250). Ona göre, piyasa mekanizmasının oluşması evrimsel bir süreçtir; toplum içinde dağınık olarak varlığını sürdüren bilgi, piyasa mekanizması aracılığıyla koordine olmakta ve kişilere daha fazla bilgi edinme fırsatı yaratmaktadır. Böyle bir mekanizmada insana değin tüm gelişmeler kendiliğinden yani spontane bir biçimde gerçekleşmektedir. Bilgi, sürekli değişen ve açık olmayan bir yapıya sahiptir ve piyasadaki bireyler arasında dağınık durumda bulunur. Yani bilgi tek başına bir kişi ya da kurum tarafından toplanıp etkin bir biçimde bir araya getirilemez. Bu bağlamda, temel iktisadi mesele, her bireyin sahip olduğu iktisadi bilgiyi etkin biçimde kullanma meselesidir. (Yine klasik serbest piyasa teorisi ile farklarından..) Hayek'e göre, piyasanın denge sağlamaktan ziyade "bilgiyi aktarma" işlevi vardır (Yıldırım ve Duman, 1998: 247).

Hayek iktisadi süreçleri açıklarken denge kavramından ziyade dengeye doğru yönelişi incelemiş, bunu yaparken de gerçek hayatı dışlayan varsayımlara başvurmayıp kısıtlı bilgiye sahip insan tanımından hareket etmiştir. Bu anlayış çerçevesinde rekabet, girişimci piyasa sürecinin doğasında saklıdır (Yıldırım ve Duman, 1998: 247). Hayek rekabeti dinamik bir keşif süreci olarak tanımlamaktadır (Yay, 2010: 15). Piyasanın temel unsuru olan bilginin eksik, parçalı ve değişken olması, kar fırsatlarını herkesten önce değerlendiren girişimcileri harekete geçirir ve bu noktada sonuçların önceden tahmin edilememesi rekabet doğurucu ana sebeptir (Öztürk, 2004: 100). Zaman faktörünün varlığı ve sonuçların belirsizliği rekabetin dinamik bir keşif süreci olarak tanımlanmasını açıklar. Piyasa sürecini yönlendiren aktif güç tüketiciler ya da üreticiler değil, kar peşinde koşan girişimcilerin spekülâtif, geleceğin belirsiz koşullarına ilişkin aldıkları kararlardır (Yay, 2010: 11). Girişimcilik ise rekabetten ayrılamaz, birbirinin tamamlayıcısı bu iki kavram piyasanın lokomotifidir. Girişimcilik faaliyeti piyasanın dengesizliğinin bir ürünüdür, piyasa dengedeysen bu faaliyete zaten gerek kalmaz. Dolayısıyla neoklasik tam rekabet piyasası analizi, hem tam bilgiye sahip olmanın imkânsızlığı, hem de nihai ve statik bir durumu tanımlayan tam rekabet varsayımlarının sağlanması halinde rekabetin zaten olmayacağı sebebiyle Hayek tarafından eleştirilir (Yay, 2010: 16).

Hayek, bir insan faaliyeti olarak rekabetin, fayda sağlayabilecek şekilde barışçıl ve adil gerçekleşebilmesi için oluşturulacak bir hukuki çerçeve için devletin gerekliliğini savunmaktadır (Yıldırım ve Duman, 1998: 247). Hayek'in düşünce sisteminde merkezi yönetim insanlara ne yapmaları gerektiği konusunda direktif vermemeli sadece piyasanın

işleyişine ilişkin kuralların tespit edilmesi ve dış ilişkilerin sürdürülmesinde rol almalıdır (Sallas, 2010: 106-107).

Hayek'in özgür toplum idealinin gerçekleşmesindeki kritik nokta "devletin sınırlarının belirlenmesidir" çünkü sınırlandırılmış bir devlet ile keyfi uygulamaların yer aldığı yönetim yapısındaki ayırım toplumun zorlayıcı bir etki altında olması ve bireysel özgürlüğün olduğu verimli bir kaynak dağılımındaki ayırımla eş değerdir (Miller, 2010: 92-93).

Hayek'in öngördüğü bu tür bir toplum yönetiminde devlet, denetimin sağlanmasında, temel olarak güvenliğin sağlanmasında, sosyal düzenin tahrip olması durumunda tekrar düzene dönülmesinde ve piyasa dışı(kar mekanizmasının etkin olamadığı) alanlarda faaliyet gösterilebilmesinde işlerlik kazanmaktadır (Butler, 2001: 149-150).

Hayek, Piyasa düzeninin işlerliği için belirli bir derecede demokrasinin gerekli olduğunu ve özgürlüğün sadece meclis çoğunluğunun özgürlüğüne indirgenemeyeceğini önemle ifade etmektedir (Cruz, 2004: 109). Diğer bir deyişle Demokrasinin esas itibariyle siyasi süreçlerin sağlıklı yürütülmesi görevi üstlenen ve tek başına bir hedef olarak ele alınamayacağını dile getirmektedir (Cruz, 2004: 111).

Piyasa düzeninin maksadı piyasadaki bireylerin her birinin kendi amaçlarına ulaşma imkânlarının olmasıdır, bu nedenle piyasaya dışarıdan yapılacak bir müdahale kendi bireysel amaçlarının peşinden koşan milyonlarca kişinin oluşturduğu doğal düzenin avantajlarının ortadan kalkmasına neden olacaktır (Butler, 2001: 62). Hayek'e göre piyasa mekanizması sadece servet yaratılmasında verimli bir yöntem olmakla kalmamakta aynı zamanda, farklı değer yargılarına ve amaçlarına sahip bireylerin fayda yaratmak adına işbirliği içinde olmalarına imkân vermektedir (Lister, 2011: 29-30). Bu nedenle Hayek, piyasa sürecinin avantajlarının hedeflendiği bir toplum yapısında kamu politikalarının, topluma belirli değerlere dayalı bir biçimde hükmetmekten ziyade bireylere kendi amaçlarına ulaşmak için faaliyet gösterebilmelerini sağlayan bir ortamı amaç edinmesi gerektiğini savunmaktadır (Butler, 2001: 62). Ayrıca Kamu politikalarının ve merkezi yönetimlerin meşruiyetini yürürlükteki kuralların herkes için eşit uygulanması ve kusursuz bir sosyal düzenin varlığı ile değerlendirmektedir (Butler, 2001: 151-152).

Hayek'e göre, bireyler tanımlanmış sınırlar içerisinde başkalarının değil kendilerinin tercihlerini yaşamalıdır. Kişinin kendi çıkarını savunması bencillik ve ahlaksızlık sayılmaz. Kişinin kendi çıkarını korumasının ve geliştirmesinin faydalı olmasını sağlayan temel neden, bireyin kendi çıkarını en iyi kendisinin bilebileceği varsayımı değil, herkese yapmak istediği şey konusunda imkan tanınmasıdır. İşbirliği ancak küçük gruplarda mümkündür, büyük gruplarda uygulanması olanaklı değildir; dayanışma ve işbirliği gibi değerleri öne çıkaran "sosyalizm" ona göre bir "kabile ahlakını" savunmaktadır. (Yıldırım ve Duman, 1998: 244). Bireylerin kendi tercihleriyle yaşamaları, belli bir grup içinde hareket eden ve kötü sonuçları bağlı olduğu gruba atfetmek yerine tercihlerinin ahlaki sorumluluğunu yüklenen bireylerin oluşmasına imkan vermektedir, dolayısıyla bu bireyler yüceltilmektedir. (Küçük değil, büyük gruplardaki rekabete dayalı uyum vurgulanıyor.) Bununla paralel olarak, yine devlet planlamacılığı arttıkça bireylerin planları azalacak ve insanı insan yapan en büyük hakkın yani "tercih hakkının" yok olmasından dolayı birey ve "bireysellik" yok olacak, devlet taraf tutacak ve tuttuğu tarafın çıkarları için elindeki imkanları sevk edecektir. (Çetin, 2004: 12) Bu sebeplerle Hayek piyasalara herhangi bir devlet müdahalesine kesinlikle karşıdır, böyle bir müdahalenin sadece rekabeti ya da piyasanın işleyişini bozmakla kalmayıp toplumun yapısında da derin bozulmalara yol

açacağını söyler.

Hayek, piyasayı bir tür zenginlik yaratma oyunu olarak görmektedir. Piyasa düzeninde oyuncuların çoğunun birbirinden haberi olmadığından, ileri düzeyde gelişmiş bir iletişim sistemine ihtiyaç vardır ve ona göre bu iletişim ağını sağlayan “fiyatlar”dır. Fiyatlar bilginin iletilmesini sağlarlar ve yukarıda bahsedildiği gibi piyasanın da zaten dengeyi sağlamaktan ziyade bilgiyi aktarmak işlevi vardır.

Piyasa ekonomisinin temel kurumlarından olan mülkiyet sosyal hayatın akışı içinde birçok insana yararlı sonuçlar doğurmaktadır. Mülkiyet kurumu genellikle sadece mülkiyet sahiplerine yararlı olduğu iddiasıyla bencilikle suçlanmaktadır. Oysa piyasa bireylere bilgi sahibi olma imkanı tanıyarak farkında olmadan bilmediğimiz insanların da ihtiyaçlarını gidermemizi sağlar. Dolayısıyla özel mülkiyet kurumu ne bencilidir, ne de mülk sahipleri tarafından mülk sahibi olmayanlar üzerine empoze edilmek için bulunmuştur (Hayek, 1988:77). Mülkiyet hakkının kötüye kullanılmasını, insanın farkında olmadan yeni durumlara etkili bir biçimde adapte olmasını sağlayan bir keşif süreci olan rekabet önler (Hayek, 1988:19). Özel mülkiyet özgürlüğün temelidir. Modern toplumlarda bireyi zorlanmaya karşı koruyan temel şart mülk sahibi olmaktan ziyade onun amaçlarını gerçekleştirmesine olanak tanıyacak maddi araçların denetiminin tek bir kişi, grup veya örgütün elinde olmamasıdır. Modern toplumun başarılarından biri hiç mülkiyeti olmayan bir bireyin de özgürlükten faydalanmasını sağlamasıdır. Mülkiyetin yeter derecede yaygın olması bireyi belli şahıslara bağımlı olmaktan kurtarır (Hayek, 1960: 140-1). Piyasa kötü insanların en az zarar verebileceği sistemdir.

Hayek'in Kendiliğinden Düzen, Evrim, Gelenek Görüşleri

Hayek'in dağınık bilgi ve kendiliğinden düzen konusundaki yazıları da yaygınlıkla ilgi görmüştür. Ona göre ekonomik sistemin işleyişine ilişkin gerekli bilgi, bilimsel ya da teknik bir formda ya da bilinçli bir farkındalık kapsamında değil, özel durumlarla ilgili dağınık idrak edişler şeklindedir. Bu zımni bilgi merkezi otoriteye de iletilemez çünkü çoğunlukla ona sahip olanlar da bunun bilinçli olarak farkında değillerdir. Piyasalar bu bilgiyi keşif veya deneme yanılma tecrübeleriyle kullanıyor oldukları için, bilgi kendi amaçlarının peşinden koşan bireylerin eylemleri sonucunda kasıtsız bir şekilde iletilmektedir.

Hayek toplumda merkezi ekonomik sorunun, genel kabul görülen üzere mevcut kaynakların rekabet eden amaçlar arasındaki tahsisi olmadığını, daha ziyade, toplumun herhangi bir üyesi için bilinir bir kaynağın nispi önemini yalnızca bu bireyin bildiği gayeler için en iyi şekilde kullanımını temin etmenin yoluna dair bir sorun olduğunu düşünür. Kısaca ifade etmek gerekirse bu, total olarak hiç kimseye verilmeyen bilginin kullanımı problemidir. (Hayek, 1945: 520)

Hayek'in düşüncelerinin odak noktasını sosyal kurumların belli bir amacı gerçekleştirmek için meydana gelmedikleri, aksine bu kurumların kendiliğinden bir düzende zaman içinde evrim sürecinden geçerek günümüzdeki hallerine ulaştıkları düşüncesi oluşturmaktadır. David Hume, Bernard Mandeville, Adam Ferguson ve Adam Smith'e kadar uzanan bu düşünce, daha sonraları Avusturya Okulu'nun kurucusu Karl Menger ve önemli isimlerinden Von Mises tarafından da geliştirilmiştir.

Hayek düzen kavramını bir ilişkiler ağı olarak ele alır. Bu ilişkiler ağında çok sayıda çeşitli unsurlar birbirleriyle öylesine bağlantılıdır ki bütünün bazı parçaları hakkındaki

bilgimizden bütünün geri kalan kısmına ilişkin doğru tahminlere ulaşmak mümkündür. (Hayek 1994:55) İnsan eyleminin karşılıklı etkileşimi sonucunda ortaya çıkan düzen, tasarım sonucu meydana gelmemiştir. Fiziki çevredeki düzen insan iradesi dışında oluşurken, sosyal çevredeki düzen sadece ve sadece kısmen insan tasarımının bir sonucudur. Herkesin sahip olduğundan daha fazla bilgiden faydalanmasını sağlayan böyle bir düzen keşfedilmiş olamaz, çünkü sonuçları önceden görülemez. Atalarımızın hiçbiri mülkiyet hakkının ve sözleşme özgürlüğünün geniş bir işbölümüne ve uzmanlaşmaya dayanan piyasalara yol açacağını önceden kestiremezdi (Hayek 1978: 11). Pek çok insanın kabul edemediği, bilgimizdeki bütün ilerlemelere rağmen çabalarımızın sonuçları hakkında çok az bildiğimiz gerçeğidir. Bu nedenle pek çok insan bilinçli olarak seçilmiş amaçlara görünürde hizmet etmeyen soyut, genel bir düzen için gerekli olan değerlerin önemli olmadığını düşünür. Düzen kavramını oluşturulan düzen ve kendiliğinden düzen diye ikiye ayıran Hayek, günümüz dillerinde oluşturulan düzeni ifade eden örgüt veya organizasyon kelimesinin var olmasına karşın, kendiliğinden düzeni ifade eden tek bir kavramın olmadığına dikkat çekmektedir. İnsanlar tarafından bilinçli olarak oluşturulan düzene Antik Yunanlılar “taxis” adını verirken insan iradesi dışında var olan düzeni “kozmos” olarak adlandırmışlardır. Buradan hareketle Hayek “kozmos” kavramının kendiliğinden oluşan sosyal düzenler için kullanılabileceğini ileri sürmüştür (Hayek 1978: 73). Kozmos’u yani kendiliğinden düzeni organizasyondan ayıran en önemli özellik, insan tarafından bilinçli olarak oluşturulmadığı için hiç bir amaç içermemesidir. Bir “kozmos’da bireysel eyleme rehberlik eden gerçekler ve amaçların bilgisi eylemi gerçekleştiren bireylere aitken, bir “taxis’de” örgütleyicinin bilgi ve amaçları sonuçta ortaya çıkan düzeni belirler. Dolayısıyla tasarlanmış bir organizasyondaki bilgi kendiliğinden oluşan düzendeki bilgiden daha sınırlı olmaktadır (Hayek 1978: 75). Kendiliğinden düzeni oluşturan bireysel davranış kuralları düzene zarar vermeksizin herkesin kullanabileceği gücü de azaltır.

İktisadi hayattaki düzen, genellikle yalnız bir şekilde, önem dereceleri üzerinde anlaşılması sınırlı sayıdaki amaçları gerçekleştirmeye çalışan bir hane veya hiyerarşik bir organizasyona benzetilmiştir. Hayek günümüzde yaygın olarak kullanılan ekonomi teriminin kendiliğinden bir düzen olarak piyasa anlamını tam olarak içermediğini iddia etmiştir. Ekonomi kavramı esas olarak bir grup aracın farklı amaçları arasında, bunların göreceli önemlerine göre tahsis edilmesine yol açan etkinlikler bütününden oluşur (Hayek 1995: 149). Bu anlamda bir ev veya işletme ekonomisinden söz edilebilir, çünkü burada belli amaçları gerçekleştirmek için önceden tasarlanmış olarak bir araya gelen organizasyonlardan söz edilmektedir. Ulusal ekonomi veya dünya ekonomisi olarak adlandırılan şey iç içe geçmiş pek çok ekonominin oluşturduğu bir şebekedir. Ekonomi teknik anlamda bir örgüttür; yani kaynakların kullanımı önceden bilinçli olarak tasarlanmıştır. Buna karşılık, piyasanın meydana getirdiği düzen bir örgüt değil bir kendiliğinden düzendir. Organizasyona dayanan ekonomi kavramını daha geniş olan piyasa düzeninden ayırmak için Hayek eski Yunanca’dan türetilen “katallaksi” (catallaxy) kelimesini kullanmıştır, “katallaksi” kelime olarak “mücadele etmek” veya “topluluğa girmek” (kabul edilmek) anlamını içermektedir (Hayek 1995:150). Bu terim pek çok münferit ekonominin bir piyasa içinde karşılıklı olarak ayarlanmasıyla gerçekleşen düzeni ifade etmektedir, Katallaksi’de üzerinde anlaşmaya varılmış bir amaçları hiyerarşisinin olmaması bir kusur değil, aksine bir meziyettir. Çünkü amaçlarda anlaşmayı gereksiz kılmak suretiyle farklı amaçların bağdaştırılmasına ve gerçekleştirilmesine imkan tanır (Hayek 1995:152).

Hayek kendiliğinden düzenlerin doğuşu ve gelişmesinde evrimci bir anlayışa sahiptir. Hayek, evrim anlayışını sosyal bilimlerin zannedildiği gibi biyolojiden ödünç almadığını,

tam tersine dil , ahlak, hukuk ve para gibi sosyal oluşumlarla ilgili 18. Yüzyıldaki tartışmalar sayesinde Darwin'in evrim kavramını düşüncesinin temeli olarak sosyal bilimlerden aldığı öne sürmüştür (Hayek 1994:35). Evrimci yaklaşımın temeli, bir ayıklanma (selection) sürecinin işleyişidir. Bu ayıklanma sürecinin sosyal kurumların ortaya çıkmasına neden olan kültürel aktarım olayındaki işleyiş tarzıyla biyolojik karakterlerin seçimi ve fizyolojik kalıtımla naklindeki işleyiş tarzı arasında önemli farklılıklar vardır.

Bu bakımdan Hayek Sosyal Darwincilerden ayrılır. Çünkü Sosyal Darwinciler bireylerin kültürel olarak aktarılmış kapasitelerinden çok doğuştan gelen yetenekleri üzerinde yoğunlaşmışlardı (Yayla 1993: 109). Kültürel ve toplumsal evrimde davranış kuralları, geleneksel ve üretim tarzı gibi kurumlar bir ayıklanma sürecinden geçerek, içlerinden insanların çoğalmasını ve zenginleşmesini sağlayanlar ayakta kalırlar. Böyle bir evrim sürecinden geçen kurumlar genişlemiş düzeni meydana getirirler. Genişlemiş düzen kendiliğinden düzenle aynı anlamda olmakla beraber düzenin oluşmasında evrim sürecinin rolünü öne çıkarmaktadır (ibid. , 110). Genişlemiş düzende dayanışma, diğergamlık (altruizm) ve grup kararı gibi ilkel içgüdülerin yerini tasarruf, özel mülkiyet ve dürüstlük gibi soyut davranış kuralları almıştır. Bu kuralları benimseyen toplumlar başarılı olurken, içgüdüsel davranışlarda ısrar eden toplumlar ortadan kaybolma sürecine girmişlerdir. Soyut davranış kuralları içgüdülerden ziyade gelenek, öğrenme ve taklit ile nesilden nesile aktarılmışlardır. Kural izleyici bir varlık olan insan başarısını içinde yaşadığı toplumda bir ayıklanma süreciyle gelişmiş olan ve nesillerin tecrübesinin ürünü olan kurallar tarafından yönetilmesine borçludur (Hayek 1994: 19). Nesilden nesile aktarılan bilgi, çevremiz hakkında bize bilgi veren geleneklerden oluşur ve bilimsel teoriler gibi gelenekler de kendilerini faydalı olarak kanıtlarsa varlıklarını sürdürebilirler (Hayek 1978: 10).

İnsanların genellikle sevmedikleri ve anlamadıkları, olumlu etkilerini görmezlikten geldikleri geleneklerin nesilden nesile aktarılmalarında, içgüdülerin ve aklın şiddetli saldırılarına rağmen muhafaza edilmelerinde Hayek dinin önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Mistik ve dini inançlar, özellikle tek tanrılı dinler bu konuda olumlu işlevler görmüştür. Bilimsel önermeler anlamında doğrulukları test edilemese bile dini inançlardan en azından bazılarını sembolik gerçekler olarak kabul etmek gerekir. Çünkü bu inançlar kendilerini benimseyenlerin medeniyette ileri gitmelerine neden olmuştur. Hayek Eski Ahit'in "Genesis" bölümünde yer alan "üretken olun ve çoğalın ve yeryüzünü yeniden doldurup onu zaptedin" ayetini genişlemiş düzen için faydalı olan dini inançlara örnek olarak vermektedir. Hayek bir agnostik olmasına rağmen, dini inançların zayıflamasının insanlığı genişlemiş düzene destek veren önemli kaynaklardan birinden mahrum edeceği görüşündedir (Hayek 1988: 137).

Hayek ve Sosyalizm

Hayek liberal tezin, insan faaliyetlerini koordine edebilmek amacıyla rekabet güçlerinden optimum faydayı sağlayabilmeyi amaçladığını, böyle bir rekabet seviyesi sürekliliğini sağlayabilmek için ise, özenle hazırlanmış hukuki bir çerçevenin olması gerektiğini, bunun da ancak devlet tarafından oluşturulup korunabileceğini düşünür. Rekabetin etkili olmasını sağlayacak şartların oluşturulmadığı durumlarda bazı mal ve hizmetlerin sunulmasına ya da artan zenginlik ve nüfus yoğunluğu kaynaklı karşılanması gereken kollektif ihtiyaç sayısındaki artış sebebiyle devletlerin bu alanlarda faaliyet göstermesine tamamen karşı değildir. Onun için devletin bu faaliyetleri sırasında önemli olan temel kriterler, devletin tekelleşmeye yol açmaması, vergiyi gelir dağılımının bir aracı olarak kullanmaması, piyasa aracılığıyla hizmetlerin sunulmasına engel olmaması ve temin edilen ihtiyaçların belli

grupların kollektif fayda sağlamasına indirgenmesinden kaçınılması şeklinde derlenebilir. Rekabet çoğu zaman en etkili yöntem ve bir otorite müdahalesi olmaksızın faaliyet gerçekleştirilememizin teminatı olduğundan, planlama ise merkezi bir otorite tarafından en genel biçimde yapıldığında bilinçli şekilde önceden bütün tercihlerimizi ona göre ayarlamamızı gerektirdiğinden ikisi bir arada kullanılamaz. Merkezi planlama sisteminde insanlar ve tercihleri genel otorite tarafından basit bir araç şeklinde kullanılırken, rekabetin serbest olduğu bir toplumda her ne kadar yüksek fiyatlarla karşılaşılabilsede Hayek'in sürekli vurguladığı gibi birey tercihini özgürce yapabilmektedir. Ayrıca, serbest düzene sahip bir piyasa ekonomisinde herkesin kendisi için en iyinin ne olduğunu kendisinin bildiğinden fakat planlamada ise planın amaçları konusunda her bireyin mutabakata varmış olduğu varsayımlarından hareketle, siyasi otoritenin bunu kötüye kullanabileceği ve belirlenen amaçlarını ileride çok tehlikeli ve zararlı sonuçlar doğurabilecek şekilde bile olsa topluma empoze edebileceği beklenir. Dolayısıyla Hayek'in karşı olduğu kısım, tüm toplumdaki bireylerin tercihlerinin hiçe sayılarak yapılacak genel bir planlamadır, planlamanın doğası gereği faydalı bir eylem olmasından hareketle, her bireyin kendisi için bir planı olmasının ya da şirketlerin faaliyetlerini iyi ölçüde planlamalarının onları başarıya götüreceğine karşı çıkmamaktadır.

Toplumsal evrimin ayıklayıcı süreçlerinin işlevlerini yerine getirmesinin önündeki en büyük engel olarak devlet müdahalesini gören Hayek'e göre, medeniyet tarihi antik çağlardan beri özel mülkiyet ve piyasa düzeninin tedrici biçimde ilerlemesinden ibarettir. Bu ilerleme sık sık devlet tarafından kesintiye uğratılmıştır (Yıldırım ve Duman, 1998: 248).

Tarihsel araştırmalarda örgütlenmiş bir kurum olan devlet hakkında bildiklerimiz doğal olarak fazla olduğundan devletin rolü abartılırken, bireysel çabaların kendiliğinden koordinasyonunun neler başardığına dair bilgimiz çok azdır (Hayek 1988: 33).

Hayek'in analizinde, merkezi bir planlama aracılığı ile devlet yöneticilerinin elinde toplanan muazzam güç oldukça karmaşık olan bir yığın iktisadi bilgiyi işlemek ve yönlendirmek durumunda kalmaktadır, dolayısıyla bu büyüklükte bir sistemin yönetiminin belirli bir zümrenin kontrolü altında olması keyfi düzenlemelere, zorbalığa ve dolayısıyla yozlaşmaya yol açmaktadır (Butler 2001: 92).

Hayek Road to serfdom (Kölelik yolu) eserinde, planlamacılık olgusu üzerindeki eleştirilerini aşağdaki 9 başlık altında toplamıştır;

1. Hayat Planlaması
2. Akıl Planlaması
3. Özgürlük Planlaması
4. İktisat Planlaması
5. Bilgi Planlaması
6. Ahlak Planlaması
7. Hukuk Planlaması
8. Uluslararası Düzen Planlaması

9. Yanlış Liberalizm Planlaması

Bunlardan İktisat Planlaması, Hayek'in en fazla önem verdiği ve üzerinde durduğu faktördür. İktisadi Planlamacılık, devlet müdahalesinin bireysel alandaki mutlak egemenliğini artırmak, toplumsal alanların tam kontrolünü sağlamak ve kendiliğinden düzenin yok edilmesi gibi hedeflere ulaşmada totaliterizmin en önemli toplum mühendisliği aracı olmaktadır (Çetin, 2004: 9-19).

Hayek, iktisadi planlamanın iktisadi etkinlik üzerindeki etkileri konusuna önem atfetmekte ve bu eleştirisini piyasa-bilgi ilişkisi ve rekabet yoksunluğu üzerine inşa etmektedir (Şahin ve Eren, 2012: 259).

Hayek, “Serfliğe Giden Yol”

Hayek'in ilk büyük eseri olan Kölelik Yolu (Ya da Serfliğe Giden Yol), hem yazıldığı dönemde dünyadaki durum, hem de gelecekte devletlerin yönetim şekillerinin hangi durumda neye evrilebileceği konusunda oldukça etkileyici bir yapıt olarak göze çarpmaktadır. Hayek burada, İkinci Dünya Savaşı sürecinde İngiliz çevrelerinde, hatta küresel olarak hakim konuma gelmeye başlayan faşizmi sosyalizmin doğurduğu çünkü faşizmin sosyalizme karşı kapitalist bir tepki olduğu tezlerine başarılı bir şekilde karşı çıkarken, tersine, devlet planlamacılığı ve kolektivizmin sosyal sınıfları ortadan kaldırması, ferdiyetçiliğin yok olması, geleneksel ahlak değerleri, bürokrasi, güvenlik, hukuk gibi alanlardaki sosyalist amaçlı ilkesel değişikliklerin devleti nasıl sosyalizmden totaliterizme hatta diktatörlüğe götürebilme riski barındırdığını etkili bir şekilde anlatmaktadır. Bürokrasinin aşırı derecede güçlenmesi ve tatmin olamayıp bürokrasiye tutunmaktan başka çaresi kalmayan daha düşük hayat standartlarına sahip yeni orta sınıfların oluşmasının, toplumda amaçların araçları meşrulaştırabileceği ve bireysel etik ilkeleri ihlallerinin sıradan hale gelmesine yol açarak tüm toplumun ahlaki yapısını yozlaştıracağını, ele almaktadır. Devlette neyin iyi neyin kötü olabileceğinin analizi bireysel bazda değerlendirmeden uzaklaşarak daha kutsal idealler uğruna feda edilerek, geleneksel ahlak değerlerinden daha kolay kopanların totaliter devlette daha kolay ve hızlı yükselebileceği vurgulanmıştır. Bu sebeplerle de bu çalışmada kısa bir şekilde eser özeline değinilmek istenmiştir.

1930'larla birlikte yaşamını İngiltere'de London School of Economics'te sürdüren, 2. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla Avusturya'ya dönmeyip 1950-1962 yılları arasında da ABD Chicago Üniversitesi'nde çalışan ve ancak sonrasında Almanya'ya dönen Hayek'in Kölelik yolu'nu yazmasındaki asıl endişesi, İngiltere'deki sosyalistlerin, liberal sosyalist düşüncenin ve daha iyi organize olmuş emek ve sermayenin güç birliği yaparak, daha sonra Almanya örneğinde olduğu gibi devletin monopol olup, bürokrasi ve diğer her şeyin gücünün birlikte rekabet ve eleştiriden uzak olarak devletle özdeşleşmesi ve totaliter bir rejime doğru düşünsel olarak yönlendirmeleridir. Hayek'in bu döneme özgü uyarılarının etkisi, eserin yayınlandığı dönemle sınırlı kalmamış, her türlü sosyal politikaya açıktan veya üstü kapalı olarak karşı olan vahşi bir liberalizmin başucu kitabı olarak 1980'lerden başlayarak günümüze kadar dünya siyasetinde etkili olmuştur (Feyzioğlu ve Arsan, 2010: 184).

Hayek'e göre, bireyselcilik egoizm değil, sosyalizm ve diğer bütün kolektivizme yakın düşüncelerin karşıtı olan bir görüştür. Ferdiyetçilik eğer tek bir kelimeyle tanımlanacaksa, o kelime “tolerans”tır. Bireyselciliğin ekonomik ve toplumsal yansıması olan liberalizmin sabit kuralları yoktur, olmamalıdır. Liberalizmde kendiliğinden doğan sosyal ve iktisadi güçlere mümkün olduğunca yer verilir, her türlü zorlayıcı kural ve önlemden kaçınılır. O

dönemde işi zamana ve piyasaların doğal akışına bırakan liberalizm, diğer düşünsel gelişmelerin gölgesinde kalmıştır. Hayek “Liberalizmin gerilesmesinin sebebi başarısıdır” demiştir (Feyzioğlu ve Arsan, 2010: 180).

Sosyalizmin merkezci ve planlamacı yapısı potansiyel diktatörlere onay verir. Diktatör, sahip olduğu gücü, yönetme aygıtıyla pekiştirmek için geniş kitlelerin desteğini almalıdır ve bunu 3 aşamayla halleder. İlk olarak potansiyel diktatör, öğrenim ve algılama düzeyleri gelişmiş sosyal katmanlarda bir uzlaşma sağlayamayacağı için, ilkel içgüdülerin basit ve yaygın zevklerin geçerli olduğu düşük ahlaki ve entelektüel standartların hayatı belirlediği sosyal katmanlara inmek zorundadır. Daha sonra kendine özgü sağlam bir düşünce sistemi olmayan kalabalıklara hazır mamul değerler düzenli aralıklarla ve şiddetle tekrarlandığında uysal ve saf yığınların desteğini kazanmak artık sorun olmayacaktır. Fikirleri yeterince gelişmeyen gruplar kolaylıkla ve istenilen doğrultuda yeniden şekillendirilebilir. Heyecan ve tutkuları kabartılan kitleler totaliter partiyi genişletmeye devam ederler. Üçüncü aşama ise negatif ayıklamadır. Başarılı demagog, taraftarlar ordusunu homojenleştirmiştir, ama sadakati artırmak için biz ve onlar ayrımı ile bir husumet ve düşman yaratacaktır. Nazizm'deki Yahudiler örneğinde olduğu gibi bir ötekileştirme yapılıdır. Hayek'e göre görülmektedir ki, kolektivizmin milliyetçilik, ırkçılık veya sınıfçılık gibi özel şekillerin dışında yaşama şansı yok gibidir. Sosyalizm ancak teorik düzeyde enternasyonalist ancak Rusya ve Almanya'da görüldüğu gibi aşırı derecede nasyonalisttir. Sosyalizmin pratiği totaliterdir. Liberalizmin geniş hümanizmi dar kalıplı kolektivizme sığmayacaktır (Feyzioğlu ve Arsan, 2010: 181-182).

Hayek'e göre kolektivist toplulukta insanlar gruba aidiyet duygusunun peşinde kendi davranışlarının sorumluluğundan kurtulurlar ve yaptıkları kötü eylemleri topluluğa mal ederek kendilerini günahsız görürler. Sosyal hayatı üniter bir plana göre örgütlenme arzusu geniş ölçüde güç arzusundan kaynaklanır (Hayek, 2010:209). Ona göre sosyal güvenliğin bedeli ise özgürlüktür. Gerçek iş disiplini, ancak çalışmadığında işini kaybedecek kişiler olduğu anda sağlanabilir. Hayek seri halindeki üretimin büyük işletmelerin küçüklere olan üstünlüğüne ve yeni tekniklerin ekonomik alandaki rekabeti tasfiye etmesine karşıdır. Ona göre plancılık, kaba, sınırlı verimli ve uyduruktur. Üstelik planlamada, planlama sürecindeki uzmanların kişisel hırsları da devreye girmektedir. Bu süreçte bireylerin ihtiyaçları dikkate alınmadığı gibi, toplumun belli zümereleri de süreç dışı kalabilmektedir. Ortak çıkar, ortak amaç gibi içeriği belirsiz kavramlarla toplumun tek bir noktaya yönlendirilmesiyle bireysel olan hiç bir şeye alan bırakılmamaktadır. Kolektivizm, planlamanın da etkisiyle er geç totaliterizme dönüşmeye mahkumdur (Feyzioğlu ve Arsan, 2010: 182-184).

Hayek'e göre hukukun 2 temel amacı vardır; keyfliğin önlenmesi ve geleceğin güvence altına alınması. Hukukun egemen olduğu bir devlette en öncelikli şart kanun hakimiyetidir. Kanunların hakimiyet ve sürekliliği sayesinde devletin tüm işlemleri önceden ilan edilmiş kurallara bağlı olacak ve bireyler bu bilgiye göre davranacaklardır. Eğer kanunların sürekliliği yerine iktidarın iradesi ön plana çıkar, hukuk da buna göre uyarlanırsa, devlet toplumu hukuk aracılığıyla baskı altına alacaktır. Hayek'e göre hukuk devleti, devleti her alanda hakim ve üstün kılmak için değil, onu müdahale ettiği alanlarda sınırlamak için var olmalıdır (ibid., 184).

Hayek ile İlgili Bazı Eleştiriler

Görüşleri çok geniş kitlelerce ilgiyle takip edilen ve oldukça yankı uyandıran Hayek'e elbette birçok eleştiri de yöneltilmiştir. Daha çok kendisinin önceki söylemleriyle çelişkisi boyutunda olanlarından bazılarına aşığıda kısaca değinilmektedir:

- Hayek'in, devlet müdahalesinin genişlemiş düzenin ilerlemesine engel olduğu iddiasının bazı tarihi gerçeklerle çelişkili olduğu söylenir. Örneğin kapitalizmin yani genişlemiş düzenin doğuşunda devlet önemli bir rol oynamıştır. Nüfusta meydana gelen büyük artışları piyasa sisteminin neden olduğu refah artışına bağlayan Hayek'in bir taraftan yaklaşık son 300 yıldan beri kollektivist fikirlerin yayılmasıyla evrim sürecinde bir gerileme olduğunu belirtirken, diğer taraftan aynı dönemde nüfusta büyük artışların olduğunu söylemesi bir çelişkidir. Hayek ayrıca insanların önemli bir bölümünün büyük ölçekli örgütlerde çalışmalarının genişlemiş düzenin işleyişinin anlaşılmasına engel olduğunu da iddia etmiştir. Böyle örgütlerde çalışanlar piyasa güçleriyle olan bağlantılarını yitirdiklerinden piyasanın mantığını yanlış anlayarak reddetmektedirler. Köylü, bağımsız zanaatkar, tüccar ve ustabaşı piyasaya aşınayken, çalışma hayatlarını büyük örgütlerde geçiren insanlar organizasyonel hayat tarzını benimsemişlerdir. Ancak burada büyük ölçekli örgütlerin piyasa düzeninin kendiliğinden evriminin bir sonucu olarak ortaya çıktığını düşünürsek, piyasa düzeninin kendi kendisini tahrip edici mekanizmayı da kendiliğinden doğurduğunu söylemek mümkündür (Yıldırım ve Duman, 1998: 249-250).

- Yine Hayek'in savunduğu Piyasa ile planlamanın birlikte gerçekleştirilemeyeceği iddiasına karşılık, sınırlı da olsa bu ikisinin karışımının uygulamada başarılı sonuçlar verdiği örnekler vardır. Örneğin, 2. Dünya Savaşı sonrasında Japonya'da üretimde önceliklerin merkezi olarak belirlenmesi anlamında planlamanın rekabetçi sistemle birleştirilmesi son derece başarılı sonuçlar vermiştir. Benzer biçimde, Güney Kore ve Tayvan gibi ülkelerde saf bir serbest piyasa modelinden ziyade devlet tarafından yönlendirilen bir piyasa anlayışı bu ülkelerdeki, ekonomik mucizeyi gerçekleştirmiştir. Serbest piyasanın görünmeyen elinden ziyade devletin görünen eli iktisadi başarıyı sağlamıştır. Bu örneklerden de görülebileceği gibi, (sonuç alınamayan örneklerin de mevcut olmasına karşın) merkezi planlama ve rekabetçi piyasa düzeni başarılı bir şekilde birleştirilebilir (Yıldırım ve Duman, 1998: 250).

- Ekonomist Walter Block, Kölelik Yolu'nu "merkezi planlamaya karşı bir savaş çılgılığı"na benzetmektedir. (Block, 1996: 340) Yazar eserinde, sosyal amaçlı temel devlet politikalarını bile üstü kapalı olarak reddetmektedir. Hayek'e göre, devlet Hayek'in idealindeki liberal sistemin düzenleyicisi olmalı, sadece para piyasalarını, iş saatlerini ve doğru bilgi akışını gözetmelidir. Block ise, Hayek'in bu görüşünün kendisi ile çeliştiğini belirtir. Block, merkezi planlamayı ve piyasalar üzerinde devlet müdahalesini eserinin birçok yerinde eleştiren Hayek'in Kölelik Yolu'nda liberalizmle ilgili iç çelişkiler olduğunu, hatta Hayek'in 1931 ve 1933 yılındaki yazılarını bu eserde inkâr ettiğini belirtmektedir (Block, 1996: 342).

- Totaliterliğe karşı adeta savaş açmış olan Hayek buna rağmen Şili'de Pinochet rejimini desteklemiştir. Hayek diktatörlüğe uzun vadede kesinlikle karşı olduğunu; ancak birkaç kez gittiği ve desteklediği Pinochet rejimi için ise "Liberalizme geçişten önceki bir diktatörlük, geçiş aşamasında kabul edilebilir" dediği için çok eleştirilmiştir (Feyzioğlu ve Arsan, 2010: 179).

Hayek ile İlgili Bazı İlginç Bilgiler ve Önemli Sözler

İngiltere'de London School Of Economics'te çalışırken pek çok tanınmış ekonomisti yetiştiren Hayek, David Rockefeller'ın da öğretmenliğini yapmıştır.(Feyzioğlu ve Arsan, 2010: 177)

Margaret Thatcher 1975 yılında İngiliz Muhafazakâr Parti'nin lideri olduğunda ilk işlerinden biri Hayek'le buluşmak olmuştur. Hayek'ten etkilenen Thatcher, Muhafazakâr Araştırma

Enstitüsündeki bir toplantıda aşırı sağ ve aşırı sol arasında bir orta yol öneren bir makalenin sunulmasından sonra; çantasından çıkardığı Hayek'in "The Constitution of Liberty" kitabını sert bir şekilde "bizim inandığımız budur" diyerek masaya vurmuştur. Hayek, daha sonra Margaret Thatcher'ın tavsiyesiyle ekonomi bilimine olan katkıları nedeniyle 1984 yılında Kraliçe Elizabeth tarafından "Order of the Companions of Honour" (Onursal Liyakat Nişanı) nişanıyla taltif edilmiştir (Feyzioğlu ve Arsan, 2010: 178).

1981-1989 yılları arasında ABD Başkanı olan Ronald Reagan da Hayek'in çalışmalarından etkilendiğini sık sık dile getirmiş ve Hayek'i Beyaz Saray'da ağırlamıştır. Hayek'e ölümünden bir yıl önce 1991 yılında, dönemin ABD Başkanı Bush tarafından Birleşik Devletler Başkanlık Özgürlük Madalyası verilmiştir (Feyzioğlu ve Arsan, 2010: 179).

Hayek, The Road to Serfdom'ı (Köleliğin Yolu) 1944 yılında İngiltere'de yayımlamıştır. Hayek'in Savaş dönemi kâğıt kısıtlamalarının da etkisiyle az sayıda basılan ve popüler olan kitabı için unobtainable (elde edilemeyen) kitap yakıştırması yapmıştır. Aynı yıl, Chicago Üniversitesi tarafından ABD'de yayımlanan kitap, burada İngiltere'de olduğundan bile popüler olmuştur. Popüler Amerikan Dergisi Reader's Digest'de de bölümler halinde yayımlanan eser geniş kitlelere ulaşmıştır. Kitabın kısa çizgi film haline getirilmiş bir versiyonu bile mevcuttur (ibid. , 179).

- Hayek 89 yaşındayken, 1988'de, yani ölümünden 4 yıl önce The Fatal Conceit (Ölümcül Kibir) adlı kitabını yazmıştır.

- " Sadece bir medeniyet yaratmadık, aynı zamanda varlığı piyasa düzenini sürdürmeye bağlı olan bir nüfus yarattık." F.Hayek

- " Liberalizmin gerilemesinin sebebi başarısızdır." F.Hayek

- "Kişi zorunlu olarak belirli genel koşullar yerine getirildiğinde ortaya çıkacak olan model türlerini tanımlamakla sınırlıdır, ancak nadiren bu bilgiden belirli fenomenlere ilişkin herhangi bir tahmin elde edilebilir." F.Hayek

- "Bir okulun (iktisat okulunun) en büyük başarısı, temel öğretileri genel kabul görmüş düşüncenin bir parçası haline geldiği için varlığının sona ermesidir." F.Hayek

Hayek'in Bazı Eserleri

Hayek'in sermaye, para, ve iktisadî dalgalanmalar üzerine yazıları genel itibariyle onun iktisat bilimine en önemli katkıları olarak kabul edilir. Mises'in Theory of Money and Credit'i (Para ve Kredi Teorisi) üstünde yükselerek ekonomi geneline yayılan üretim ve istihdam dalgalanmalarının ekonomi nin sermaye yapısıyla hangi şekilde bağlantılı olduğunu göstermiştir. Prices and Production'da (Fiyatlar ve Üretim), sermaye mallarının değeri ile sermaye mallarının üretimin zamansal ardışıklığındaki konumları arasındaki ilişkiyi resmetmek amacıyla, meşhur "Hayekyen üçgenleri" sunmuştur. Üretim zaman aldığı için, üretim faktörleri, ancak gelecekte satılmaları durumunda değere sahip olacak nihaî malların üretimi için, bugünden tahsis edilmek zorundadır. Bununla birlikte, sermaye heterojendir; Sermaye malları, belirli üretim süreçlerinde kullanıldıkça, tedricen bu süreçlere mahsus hâle gelirler, dolayısıyla, nihaî mallara yönelik talepler değiştikçe, kolayca yeniden tahsis edilemezler. Bu yüzden, sermaye kullanan modern bir ekonomide, merkezî makroekonomik problem bir zamanlar arası koordinasyon sorunudur: Kaynakların sermaye ve tüketim malları arasında tahsisi tüketicilerin mevcut ve gelecekteki tüketim

tercihleriyle nasıl aynı hizaya getirilebilir? Belki de, en iddialı kitabı olan *The Pure Theory of Capital*'de (Saf sermaye teorisi) Hayek, ekonominin üretim yapısının nasıl olup da sermaye mallarının dayanıklılık, tamamlayıcılık, ikame edilebilirlik, özgüllük v.b. gibi özelliklerine bağlı olduğunu tasvir eder. Bu yapı girdilerin çeşitli "yatırım dönemleri" ile tanımlanabilir (Klein, Çev. Çetin, 2014: 137-138).

Hayek, *Prices and Production*'da ve *Monetary Theory and Trade Cycle*'da (Parasal Teori ve Ticarî Dalgalanma), parasal enjeksiyonların fâiz oranını Mises'in (Wicksell'i izleyerek) fâizin doğal oranı olarak adlandırdığı seviyenin altına düşürmek suretiyle, ekonominin zamanlar arası üretim yapısını nasıl tahrif ettiğini göstermiştir. Paranın fiyatlar ve üretim üzerindeki etkileriyle ilgili çoğu teoriler (o sıralarda ve günümüze değin) sadece toplam para arzının fiyat seviyesi ve toplam üretim veya yatırım üzerindeki etkilerini göz önüne almaktadır. Avusturyacı teori, Mises ve Hayek tarafından geliştirilmiş hâliyle, paranın ekonomiye giriş yolu (enjeksiyon tesirleri) ve bunun belirli sektörlerdeki nispi fiyatları ve yatırımı nasıl etkilediği üzerinde odaklanır. Hayek'in çerçevesinde, üretimin bazı safhalarındaki yatırımlar, üretim yapısını tüketicilerin zamanlar arası tercihleriyle aynı hizaya getirmeye yardım etmezlerse, yanlış yatırımlardır. Kredi genişlemesinin sebep olduğu fâiz oranları düşüşü, kaynakları sermaye yoğun süreçlere ve (yatırım talepleri daha fazla fâiz oranı esnekliğine sahip olan) üretimin ilk safhalarına yönlendirir, böylece üretim sürecini uzatır. Eğer fâiz oranları, tüketiciler kendi tercihlerini gelecekteki tüketimi bugünkü tüketime yeğlemek üzere değiştirmiş olduğu için düşseydi, bu durumda, daha uzun bir üretim zaman yapısı uygun, koordine edici bir cevap olacaktı. Bununla birlikte, fâiz oranlarında kredi genişlemesinin sebep olduğu bir düşüş, üretim yapısında tüketicilerin zamanlar arası tercihleriyle uyumlu olmayan değişikliklere sebep olarak, bir yanlış sinyale dönüşecekti. Yatırımdaki artış tarafından üretilen büyüme yapaydır. Nihayetinde, piyasa katılımcıları bütün yeni projeleri tamamlamaya yeterli tasarruf olmadığını fark etmeye başlar; Bu yanlış yatırımlar keşfedilip tasfiye edildikçe, büyüme bir çöküşe dönüşür. Şu hâlde, kredi genişlemesi tarafından teşvik edilen her sunî büyüme kendi kendisini geriye sarıcı bir süreçtir. İyileşme, fâiz oranlarının doğal seviyelerinin altına düşürülmesinin teşvik ettiği yanlış yatırımların tasfiyesinden ve böylece, üretimin zaman yapısını tüketicilerin zamanlar arası tercihleriyle ahenkli olacak şekilde onarmasından doğar (ibid. , 139).

Sonuç

Hayek'e göre piyasa, evrim sürecinde ortaya çıkmış bir kendiliğinden düzendir. Klasik liberalizmde vurgu ekonomide kıt kaynaklar ve etkin kaynak tahsisi üzerindeyken, Hayek'te vurgu bilgi ve bilginin piyasada sinyal görevi gören ve iletişimi sağlayan fiyatlar mekanizmasıyla serbestçe dolaşımı üzerindedir. Piyasa düzeni, insan eyleminin karşılıklı etkileşimi sonucunda ortaya çıkmış ama tasarım sonucu meydana gelmemiştir çünkü herkesin sahip olduğundan daha fazla bilgiden faydalanmasını sağlayan böyle bir düzen keşfedilmiş olabilseydi sonuçları da önceden görülebilirdi. Piyasa, bireyler arasında dağılmış olan bilgiyi koordine ederek, bunun bilincinde olmayan diğer bireylere daha fazla bilgi kullanabilme imkanı sunar. Piyasanın temel unsuru olan bilginin eksik, parçalı ve değişken olması, kar fırsatlarını herkesten önce değerlendiren girişimcileri harekete geçirir ve bu noktada sonuçların önceden tahmin edilememesi rekabet doğurucu ana sebeptir. Hayek'in şiddetle savunduğu bireyin tercih hakkı, yani özgür piyasa düzeni içerisinde kendisini gerçekleştirebilmesi hakkının modern toplumlardaki temel şartlarından biri de mülkiyet hakkıdır. Kişinin bu konuda amaçlarını gerçekleştirebilmesi için kullanmak durumunda olduğu maddi araçların belli bir grup veya zümre tekelinde olmaması ve hiç mülkiyeti olmayan bir bireyin de piyasadaki özgürlüklerden faydalanabilmesi bu düzenin şüphesiz ki

en büyük avantajlarındandır. Yine genelde savunulanın aksine, ahlak kuralları ve gelenekler özgürlüğün önünde kurtulması gereken prangalar değildir, çünkü bunlar sonsuz bilginin belirsizliği karşısında bize fikir vermekte ve bize faydalı olacak bilgilerin zamanlar arasında ileriye doğru aktarılması görevi görürler. Hatta bu nesilden nesile aktarımlarda, içgüdü ve akılla yaşanan ters düşmelere rağmen geleneklerin korunabilmesinde dinin de önemli olduğuna değinen Hayek, dini inançların zayıflamasının insanlığın içinde bulunmuş olduğu bu oldukça geniş düzene destek veren kaynaklarda zaafiyet yaratacağını düşünmektedir.

Ekonomik hayat sosyal hayat ile iç içedir, ondan farklı düşünülemez. Hayek'i liberal tezi savunan diğer düşünürlerden ayıran belki de en belirgin özellik, onun bunu bir piyasa seçimi ya da iktisadi- yönetsel tercih olarak ele alması değil, bunu insan doğasının bir sonucu olarak, felsefi bir bakış açısıyla, toplumsal huzurun ve eşitliğin teminatı olarak düşünmesidir. Bireysel tercih hakkına izin verilmemesinin, Kollektivizm'in, en sonunda insan ve toplumu mutlaka dejenere edeceğini söylemesidir. Merkezi bir planlama aracılığı ile devlet yöneticilerinin elinde toplanan muazzam güç oldukça karmaşık olan bir yığın iktisadi bilgiyi işlemek ve yönlendirmek durumunda kalmaktadır, bu teknik olarak mümkün olmadığı gibi, bu büyüklükte bir sistemin yönetiminin belirli bir zümrenin kontrolü altında olması keyfi düzenlemelere, zorbalığa, gücün istenilen kişi veya topluluklar için eşitsiz bir biçimde sevk edilmesine ve dolayısıyla en sonunda da toplumsal yozlaşmaya yol açmaktadır. Bu sebeple devletin rolü, adil rekabet, hukukun üstünlüğü, demokrasinin tesisi, bürokrasi ve adaletin eşitlik ilkesini zedelemeyen işleyişi gibi piyasanın özgürce işlenmesini sağlayan genel çerçevenin çizilmesi ve muhafazası ile sınırlı olmalıdır. Bu sayededir ki, devletin tüm faaliyetleri, öncesinden belirlenmiş ve duyurulmuş kurallara bağlı olacak ve bireyler eylemlerini gerçekleştirirken bu bilgileri göz önünde bulunduracaklardır. Böylece, özgür bir toplum için vazgeçilmez bir unsur olan piyasa, bireye merkezi otoriteye bağlı olmaksızın kendi hedeflerini gerçekleştirebilme imkanı sunar. Ayrıca piyasa mekanizması, sadece servet yaratmanın verimli bir yöntemi fonksiyonu icra etmekte değil, aynı zamanda farklı değer yargılarına ve şahsi hedeflere sahip bireylerin fayda yaratmak adına işbirliği içinde olmalarına fırsat tanımaktadır. Dolayısıyla artık genişlemiş düzendeki büyük dayanışma, grup kararı, bireyin grup selameti için feda edilmesi gibi içgüdüsel prensiplerin yerini tasarruf, özel mülkiyet, dürüstlük vs gibi daha başka soyut davranış kavramlarının almasıyla bir tür modern toplumsal dönüşüm sağlanmıştır. Bu dönüşümü benimseyen toplumlar başarılı olabilirken, içgüdüsel davranışlarda ısrarcı ve takılı kalmak, birliği ortadan kaybolma sürecine götürecektir.

Peer-Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazar finansal destek beyan etmemiştir.

Kaynakça

- Akman, T. (2020). Hayek'in Sosyalizm Eleştirisi. İstanbul: Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Barry, N. (1992) “ F.A. Hayek and Market Liberalism”, Political Thought Since 1945 İçinde Leonard Tivey ve Anthony Wright (der), Aldershot: Edward Elgar
- Block, W. (1996). Hayek's Road to Serfdom. Journal of Libertarian Studies, 12 (2): 339-365, (Çevrimiçi) http://mises.org/journals/jls/12_2/12_2_6.pdf
- Butler, E. (2001). Hayek: Çağımız İktisat ve Siyaset Felsefesine Katkısı. (Y. Z. Çelikkaya, Çev.) Ankara: Liberte Yayınları.
- Cruz, L. S. (2004). Friedrich von Hayek: Kölelikten Özgürlüğe. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 5 (1), 1-23. (C. Madenci, Çev.)
- Çetin, H. (2004). Özgürlüğe Karşı Güvenlik: Hayek'in 'Kölelik Yolu' Eserini Yeniden Okumak. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5 (1), 1-23.
- Econlib.org: Friedrich August Hayek. Ocak 9, 2024, (Çevrimiçi) <https://www.econlib.org/library/Enc/bios/Hayek.html>
- Feyzioğlu, T., Arsan, Y. (2010). Kitap İncelemesi “Hayek, Road To Serfdom”. Ankara: Liberte Yayınları. Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi. 2(1), 2019 , ss.177-185
- Hayek, Friedrich A.; “Piyasanın Ahlakî Buyruğu”, (Çev. Hasan Yücel Başdemir), Piyasa Dergisi, Sy:15, Kış 2005, ss. 141-146
- Hayek, F. A. (1960) The Constitution of Liberty, London: Routledge and Keagen Paul.
- Hayek, F. A. (1978) New Studies in Philosophy, Economics and Politics, London: Routledge and Keagan Paul.
- Hayek, F. A. (1988) The Fatal Conceit: The Errors of Socialism, London: Routledge.
- Hayek, F. A. (1994) Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük (Kurallar ve Düzen) cilt 1, (çev) Atilla Yayla, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Hayek, F. A. (1995) Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük (Sosyal Adalet Serabı) cilt II , (çev) Mustafa Erdoğan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Klein, Peter G. (2014). Friedrich A. Hayek: Avusturyalı Ekonomist ve Sosyal Teorisyen. (Çev. Ünsal Çetin). Liberal Düşünce, Yıl:19, Sy:76, Güz 2014, ss.133-145
- Miller, E. F. (2010). Hayek's The Constitution of Liberty: An Account of Its Argument. London: The Institute of Economic Affairs.
- Özdemir, Z. (2010). Gökyüzü Her Yerde Mavidir, Görünmez Kalp Misali: “Görünmez Kalp” Romanı Analizi, (Çevrimiçi) <https://zekaiozdemir.com/2010/12/08/gokyuzu-her-yerde-mavidir-gorunmez-kalp-misali/>
- Öztürk, F. (2004). Hayek'in Düşüncesinde Rekabet. Ekonomik Yaklaşım, 15 (51), 93-108.

Sallas, R. (2010). Friedrich von Hayek: Liberalizmin Lideri ve Üstadı. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12 (18), 103-108. (C. Madenci, Çev.)

şahin, S., Eren, E. (2012). Avusturya Okulu-Lange Tartışması ve Mekanizma Tasarımı Teorisi. Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 4 (1), 256-264.

Toprak, A., Tok, N. (2013). Hayek'in Piyasa İdeolojisi Üzerine Bir Deđerlendirme. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi, C.2, Sy:1, Ss.42-54

Vikipedi, Özgür Ansiklopedi: Friedrich August von Hayek. Ocak 9, 2024, (Çevrimiçi) [https://tr.wikipedia.org/wiki/Friedrich_August_von_Hayek#:~:text=Friedrich%20August%20von%20Hayek%20\(d,ve%20epistemolojiye%20%C3%B6nemli%20katk%C4%B1lar%20yapt%C4%B1](https://tr.wikipedia.org/wiki/Friedrich_August_von_Hayek#:~:text=Friedrich%20August%20von%20Hayek%20(d,ve%20epistemolojiye%20%C3%B6nemli%20katk%C4%B1lar%20yapt%C4%B1)

Vikipedi, Özgür Ansiklopedi: Avusturya Okulu. Ocak 9, 2024, (Çevrimiçi) https://tr.wikipedia.org/wiki/Avusturya_Okulu

Yay, T. (2010). Avusturya Okulu Mikro İktisadı: Dinamik Rekabet ve Girişimsel Keşif Süreci Olarak Piyasa. Liberal Düşünce (59-60), 25-51.

Yayla, A . (1993). Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi, Ankara: Turhan Kitabevi.

Yıldırım, E., Duman, M. (1998). Hayek ve Piyasanın Kendiliğinden Düzeni. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sy.41-42 (1), 2011, Ss.239-252